

UPORABA ODREĐENIH I NEODREĐENIH PRIDJEVSKIH OBLIKA U HRVATSKOME JEZIKU I PODUKA O NJIMA U NASTAVI HRVATSKOGA JEZIKA

Mate Milas
Osnovna škola Večeslava Holjevca
Zagreb

Sažetak: U radu se istražuje uporaba određenih i neodređenih pridjevskih oblika u suvremenome hrvatskom jeziku, posebice povezanost njihove uporabe s kategorijom određenosti/neodređenosti. Istražuje se također opis tih oblika u hrvatskim gramatikama i poduka o njima u nastavi hrvatskoga jezika. U drugome dijelu rada iznose se rezultati istraživanja svrsishodnosti poduke o određenim i neodređenim pridjevskim oblicima u trima petim razredima osnovne škole.

Ključne riječi: kategorija određenosti/neodređenosti, određeni i neodređeni pridjevski oblici, nastava hrvatskoga jezika, gramatika hrvatskog jezika.

Kategorija određenosti/neodređenosti jest semantička, značenjska kategorija vezana uz imenice, no ona se ne očituje u njihovu izrazu, nego se ostvaruje uporabom drugih jezičnih sredstava. Zamislimo primjerice razgovornu situaciju u kojoj govornik priopćava jednu od sljedećih rečenica:

Onda je ispred zgrade prošao taj automobil.

Onda je ispred zgrade prošao neki automobil.

Uporabom pokazne zamjenice *taj* u prvoj rečenici govornik je identificirao određeni automobil, uputio je na pojedinačni entitet za koji pretpostavlja da je njemu i sugovorniku poznat na osnovi životnoga iskustva ili situacije u kojoj se nalaze. Na taj je način imenica određena.

Uporabom neodređene zamjenice *neki* u drugoj rečenici govornik ističe neodređenost imenice, upućuje na to da predmet izrečen imenicom ne može ili ne želi izdvojiti kao jedan određeni predmet, poznat njemu i sugovorniku, naglašavajući da je to neodređeni, bilo koji pripadnik vrste.

Osnovna sredstva za izricanje određenosti u hrvatskome jeziku jesu pokazne zamjenice, ponajprije *taj (ta, to)* i *takav (takva, takvo)*, a za izricanje neodređenosti neodređene zamjenice, ponajprije *neki (neka, neko)* i *nekakav (nekakva, nekakvo)*, te broj *jedan* u značenju *neki* (npr. *Tražio te je neki/jedan čovjek.*).¹

U našim se pak gramatikama i u nastavi hrvatskoga jezika u osnovnoj i srednjoj školi u vezi s kategorijom određenosti i neodređenosti govori tek o određenim i neodređenim pridjevskim oblicima ili pridjevskom vidu. Vjerojatno se to čini zato što se kategorijalna značenjska opreka određenost/neodređenost morfologizirala jedino u pridjeva [tj. jedino se u pridjeva očituje u gramatičkome morfemu, nastavku, npr. neodređeni oblik: N *zelenø*, G *zelena*, D *zelenu*; određeni oblik: N *zeleni*, G *zelenog(a)*, D *zelenom(u/e)*].

Međutim, uporaba određenoga ili neodređenog pridjevskog oblika u suvremenome hrvatskom jeziku nema više gotovo nikakve veze s određenosti ili neodređenosti imenice na koju se pridjev odnosi. Naime, kada bi neodređeni ili određeni pridjevski oblici doista bili aktualizatori kategorije određenosti/neodređenosti, onda bi primjerice rečenice pod A i B imale bitno različito značenje:

A

*Onda je ispred zgrade prošao zeleni automobil.
Stajao je iza zelenog automobila.*

B

*Onda je ispred zgrade prošao zelen automobil.
Stajao je iza zelena automobila.*

Rečenice pod A, u kojima je uporabljen određeni pridjevski oblik, jasno bi upućivale na to da govornik misli baš na pojedini, određeni zeleni automobil, o kojem su on i sugovornik npr. već razgovarali, a u re-

¹ Ovdje tek pojednostavljeno govorim o kategoriji određenosti/neodređenosti, a na precizniji, iznijansiran opis uputio bih ponajprije na radove E. Feketea, I. Markovića, M. Znike i B. Hansena navedene u literaturi.

čenicama pod B, u kojima je uporabljen neodređeni oblik, govornik bi posebice isticao kako govori uopćeno o neodređenom, bilo kojem zelenom automobilu. No izvorni govornici hrvatskoga jezika uopće ne razaznaju takve značenjske razlike. Osjećaju tek da im pridjev u rečenicama pod B djeluje neobično jer oni to vjerojatno nikad ne bi tako izrekli. Ako je to za komunikaciju potrebno, kategorija određenosti/neodređenosti ostvarit će se uporabom navedenih primarnih sredstava za izricanje određenosti/neodređenosti, npr.

*Onda je ispred zgrade prošao **taj** zeleni automobil.*

*Onda je ispred zgrade prošao **neki** zeleni automobil.*

Iako se u suvremenome hrvatskom jeziku kategorija određenosti/neodređenosti uglavnom više ne aktualizira uporabom određenih ili neodređenih pridjevskih oblika, oba se ta oblika ipak koriste u govornome i pisanome jeziku. Ukratko ću opisati njihove morfološke osobine i sintaktičku uporabu.

Razlikujemo, dakle, dva oblika, koja se iz tradicijskih razloga najčešće nazivaju *određenim* i *neodređenim pridjevskim oblicima*, no nazivaju se još i *duljim* i *kraćim oblicima*. Pridjevi u određenom obliku mijenjaju se po tzv. zamjениčkoj (duljoj) sklonidbi, a pridjevi u neodređenom obliku po tzv. imeničkoj (kraćoj) sklonidbi. Sklonidbeni su nastavci tih dvaju pridjevskih oblika različiti samo u N, G, D/L jednine muškoga roda (i u akuzativu, ali akuzativ za neživo jednak je nominativu, a za živo genitivu) te u G i D/L jednine srednjeg roda, s tim da su nastavci u srednjem rodu istovjetni onima u muškome. U svim ostalim padežima muškoga i srednjeg roda te u ženskom rodu različit je samo naglasak, no u većini hrvatskih govora, posebice u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, ta je naglasna razlika gotovo potpuno iščezla.

Pokazat ću na jednome primjeru u kojim su se padežima sačuvali zasebni nastavci:

muški rod: N i A m. r. za neživo	neodr. oblik: <i>lijepø dan</i> ; odr. oblik: <i>lijepi dan</i>
muški i srednji rod: G i A m. r. za živo	neodr. oblik: <i>lijepa čovjeka, sela</i> ; odr. oblik: <i>lijepog(a) čovjeka, sela</i>
muški i srednji rod: D/L	neodr. oblik: <i>lijepu danu, selu</i> ; odr. oblik: <i>/lijepom(e/u) danu, selu</i>

Neodređeni i određeni oblik imaju opisni pridjevi (npr. *crn/crni, snažan/snažni* itd.)², mnogi gradivni pridjevi (npr. *zlatan/zlatni, drven/drveni* itd.)³ i posvojni pridjevi na *-ov, -ev, -in* (oni u nominativu imaju samo jedan oblik, npr. *Ivanov, Anin* itd.).

Posvojni pridjevi na *-ski, -ški, -čki, -ćki, -ji*, imaju samo određeni oblik (npr. *hrvatski, paški, kozji* itd.). Neki odnosni pridjevi za koje je teško reći jesu li opisni ili posvojni, s nastavcima *-ni, -nji, -ći*, također imaju samo određeni oblik (npr. *radni, kućni, ručni, riječni, vodeni, desni, južni, noćni, jutarnji, novogodišnji, idući, brijaći, šivaći* itd.).

Što se tiče sintaktičke uporabe, pridjevi se javljaju unutar imenskoga predikata, imenskoga predikatnog proširka, u imeničkoj ulozi te u atributnoj ulozi.

U imenskome se predikatu u većini hrvatskih govora rabi neodređeni oblik u nominativu, a takva se uporaba smatra ispravnom u standardnom jeziku, npr.

*Ivan je marljiv, pristojan, dobar, pametan.... (ne: *Ivan je marljivi, pristojni, dobri, pametni...).*⁴

U toj se sintaktičkoj poziciji uporaba neodređenoga oblika pridjeva gramatikalizirala na sintaktičkoj razini.⁵

Kad je pridjev unutar imenskoga predikatnog proširka u nominativu, rabi se također neodređeni oblik, npr.

*Zakupljen rješavanjem zadatka, nije primjećivao ništa oko sebe.
Mlad i naivan, pristao je odmah na taj prijedlog.*

² Nekoliko opisnih pridjeva s nastavkom *-ki* ne može imati neodređeni oblik u nominativu, npr. *jarki, žarki*.

³ Neki se gradivni pridjevi ne rabe u neodređenome obliku u nominativu, npr. *Okvir je željezni* (no nije neovjeren: *Na željeznu okviru*.) ili neodređeni oblik ima drugačije značenje, npr. *Stol je plastični. Opis je plastičan*.

⁴ U kajkavskim se govorima u imenskome predikatu rabi često i određeni pridjev.

⁵ Takvo mišljenje iznosi i E. Fekete. On smatra da je u toj poziciji upotreba neodređenoga oblika bila uvjetovana kategorijom određenosti/neodređenosti jer se pridjevom u imenskome predikatu uvijek kazuje nešto novo o subjektu ili se barem kao novo iznosi te se gotovo beziznimno upotrebljavao neodređeni oblik, a s vremenom se gramatikalizirao u toj poziciji. (*Oblik značenje i upotreba neodređenog i određenog pridevskog vida u srpskohrvatskom jeziku*, Južnoslovenski filolog, knj. 28, sv. 1-2, Beograd, 1969., str. 27.)

M. Znika smatra pak da pridjev u toj službi čak „ne pripada imenskoj paradigmi, nego pripada glagolskoj paradigmi”, on je dopuna glagolu, a ne imenici pa uopće nije vezan uz kategoriju određenosti (*Kategorija određenosti i predikatno ime*, Jezik, sv. 53, br. 1, 2006., str. 23.). Dodao bih da je on u tom slučaju usporediv s glagolskim pridjevima radnim, usp. npr. *On je moka. On je debeo. On je pokisao. On je kopao*.

Imenski predikatni proširak zapravo je „krnji” imenski predikat, nastao sažimanjem potpunijega rečeničnog ustrojstva s imenskim predikatom:

Budući da je bio zaokupljen rješavanjem zadatka, nije primjećivao ništa oko sebe.

Bio je mlad i naivan pa je pristao odmah na taj prijedlog.

Kad su pridjevi u predikatnome proširku u kosom padežu, može se uporabiti i određeni i neodređeni oblik, no češći je određeni oblik, npr.

Mladog i naivnog / Mlada i naivna, lako su ga prevarili.

U imeničkoj se ulozi donekle očituje veza s kategorijom određenosti/neodređenosti. Naime, kad se pridjev rabi umjesto imenice koja imenuje nešto poznato, posve određeno, onda se rabi određeni oblik, npr. *Bio je tvoj stari i onaj crveni, onaj njegov prijatelj.* Kad se pak izostavlja podrazumijevana imenica posve uopćena značenja, upotrebljava se neodređeni oblik, npr. *Sit gladnu ne vjeruje.* U takvoj se uporabi neodređeni oblik rabi u nominativu, a u kosom se padežu može uporabiti i određeni i neodređeni oblik, no češći je određeni, npr.

Bogatom/bogatu će samljeti bez ujma, a siromašnom/siromašnu će i dvostruk ujam pitati.

Razlog čuvanja neodređenog oblika u nominativu u mnogim gore opisanim situacijama jest i u tom što je određeni oblik jednak nominativu množine, npr.

**Mladi i naivni, pristao je odmah na taj prijedlog.*

U ulozi pak pridjevskoga atributa vjerojatno su se nekada, dok su pridjevi aktualizirali kategoriju određenosti/neodređenosti, rabili funkcionalno dosljedno neodređeni ili određeni oblik – ovisno o određenosti ili neodređenosti imenice. Kad se izgubila veza s „upravljačkom” kategorijom, upotrebljavali su se i jedan i drugi oblik bez jasnog načela, no učestalije se rabio određeni oblik, što se očituje i u današnjim hrvatskim govorima.⁶ U današnjemu govornom hrvatskom jeziku neodređeni

⁶ G. Svane u radu *Die Flexionen in štokavischen Texten aus dem Zeitraum 1350—1400* (Aarhus, 1958.) konstatira da je u drugoj polovici 14. st. u štokavskih pisaca u opadanju uporaba neodređenih pridjevskih oblika (Prema: B. Hansen, *The life cycle of a definiteness marker: the long and short form of the adjective in old Church Slavonic, Russian, Serbian and Croatian*, Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, sv. 47, br. 1-2, Beograd, 2004., str. 65.).

se oblik javlja uglavnom samo u nominativu ili akuzativu (za neživo, koji je jednak nominativu), no bez jasnih uvjetovanosti. Možemo zapravo govoriti tek o vjerojatnosti uporabe neodređenoga oblika pojedinoga pridjeva u nekom kontekstu, što mogu procijeniti izvorni govornici.

U većini je slučajeva vjerojatnost uporabe neodređenoga oblika vrlo mala, npr.

*Petar ima **novi** sat.*

***Veliki** kamion zapriječio je **uski** prolaz ispred zgrade.*

***Maleni** dječak popeo se na **drveni** stol.*

*Pred nama je **golemi** slavoluk.*

*Puhao je **lagani** povjetarac.*

*Gledao sam jedan **stari** film.*

No isto tako ima i primjera u kojima je uporaba neodređenoga oblika vjerojatnija od uporabe određenoga oblika:

*Petar ima **točan** sat.*

*Pred nama je **dug** put.*

*Puhao je **snažan** vjetar.*

*Gledao sam jedan **dobar** film.*

***Pravilan** izgovor treba vježbati.⁷*

U ostalim se padežima (G, D/L) u spontanome govoru neodređeni oblik gotovo uopće ne javlja, tj. vjerojatnost je njegova pojavljivanja iznimno malena. Primjerice, iako je u rečenici:

*Gledao sam **dobar** film.*

uporaba neodređenoga oblika sasvim vjerojatna, ako se sintagma od istoga pridjeva i imenice preoblikuje u genitiv u značenjski sličnoj rečenici, npr.

Rad B. Kuzmića *Pridjevni vid u hrvatskoj jezičnoj starini; raščlamba građe iz Senjskog korizmenjaka, 1508.* (Suvremena lingvistika, sv. 51-52 br.1-2, Zagreb, 2001.) pokazuje da uporaba pridjevskih oblika u to doba sve više gubi vezu s kategorijom određenosti/neodređenosti.

O razdoblju u kojem se uporabom određenog ili neodređenog oblika jasno očitovala kategorija određenosti/neodređenosti I. Marković govori s neskrivenom ironijom: „Uz to bi valjalo reći i to da bi tek prava jezičnopovijesna analiza imala pokazati je li ikada postojalo to 'zamišljeno i nevino' razdoblje hrvatskoga jezika u kojem je postojala jasna semantička opreka 'dužih' i 'kraćih' oblika.” (*Uvod u pridjev*, Zagreb, 2010., str. 125.)

⁷ Vjerojatnost uporabe neodređenoga oblika povećava se ponešto u području rečenične реме (nove informacije), u čemu se može nazreti trag kategorije određenosti/neodređenosti. Primjerice, češće će se javiti uz imenicu u objektu negoli uz imenicu u subjektu jer se u objektu češće donosi nova informacija, a u subjektu poznata informacija (tema).

Uvijek me oraspoloži gledanje dobrog/dobra filma.

vjerojatnost uporabe neodređenoga oblika sasvim je malena, gotovo nikakva.⁸

Držim da se iz navedenoga daje zaključiti kako je očuvanje uporabe neodređenih oblika u atributnoj ulozi povezano s uporabom tih oblika u ulozi imenskoga predikata. Neodređeni oblik u nominativu, naime, prisutan je u svijesti govornika zbog česte uporabe u službi imenskoga dijela imenskog predikata, gdje se katkad križa i s atributnom ulogom (*On je dobar. On je dobar čovjek.*). To pokazuje da se ne možemo uhvatiti ni za kakvo čvrsto načelo uporabe tih oblika u atributnoj ulozi te da s područja kategorijalnih sintaktičko-semantičkih uvjetovanosti prelazimo u maglovito područje „misaonoga jezičnog repertoara”. Stoga smatram da se nikakvo jasno pravilo njihove uporabe u atributnoj ulozi ne može napisati. Općenito govoreći, danas se u govornome hrvatskom jeziku u atributnoj ulozi upotrebljava uglavnom određeni oblik, a neodređeni znatno rjeđe, i to tek u nominativu ili akuzativu (muškog roda za neživo). Uvjeti pod kojima će u spontanome govoru izvorni govornici u nekom sintaktičkom okružju češće uporabiti neodređeni oblik pojedinog pridjeva negoli određeni ne mogu se precizno opisati. I to je zapravo sve što se o njihovoj uporabi u atributnoj funkciji može reći jer je ona, nakon što su ti oblici ostali bez „upravljačkoga” načela, postala nepredvidljiva i nejasna.

Nasuprot tomu, u jezičnim knjigama koje bitno oblikuju suvremeni hrvatski standardni jezik nastoji se posve jasno i nedvosmisleno opisati uporaba određenih i neodređenih pridjevskih oblika u atributnoj ulozi. Primjerice, u *Gramatici hrvatskoga jezika (priručnik za osnovno jezično obrazovanje)* S. Težaka i S. Babića, *Gramatici hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* J. Silića i I. Pranjkovića ili u *Hrvatskoj gramatici* skupine autora (tzv. *Institutova gramatika*) određeni i neodređeni pridjevski oblik (vid) opisuju se kao dosljedni aktualizatori kategorije određenosti/neodređenosti. Iznose se uglavnom sljedeće karakteristike određenih i neodređenih pridjevskih oblika:

⁸ O uporabi neodređenih oblika u kosim padežima I. Pranjković piše: „Oblika neodređenih pridjeva u govornom jeziku praktično više i nema, a nisu prečesti ni u pisanoj komunikaciji, pogotovo u neelektoriranim tekstovima.” (*Izražavanje određenosti/neodređenosti imenica u hrvatskom jeziku*, Riječki filološki dani, Zbornik radova 3, Rijeka, 2000., str. 344.)

– neodređenim se pridjevom predmet samo opisuje, kvalificira, utvrđuje se *kakav je*; upotrebljava se onda kada je koja osobina bila nepoznata, neodređena prije izricanja rečenice

– određenim se pridjevom pomoću osobine izdvaja pojedini predmet, kvalificiranjem se identificira, utvrđuje se *koji je*; upotrebljava se onda kada je koja osobina već poznata, određena.⁹

U suglasju su s takvim opisom i jezični savjeti pravilne uporabe u književnome jeziku. Primjerice, u knjizi „100 jezičnih savjeta” Ivo Brabec upozorava da je pogrešno uz pridjev upotrebljavati dodatne riječi za isticanje neodređenosti jer je dovoljan sam pridjevski oblik, npr. pogrešno je *jedan stari Arabljanin; jedan lijepi, plavi brk*; ispravno je: *star Arabljanin; lijep, plav brk*.¹⁰

Budući da je i u pisanome standardnom jeziku (čak i uz temeljitu lekturu) neprovediv osnovni jezični savjet prema kojem neodređeni pridjevski oblik treba rabiti kad je imenica neodređena, a određeni kad je imenica određena, postoji u literaturi i nekoliko parcijalnih savjeta kojima se uglavnom podupire uporaba neodređenog oblika. Navest ću neke:

- „Određeni pridjev ne može se izabrati ako postoji samo jedan predmet označen tim pojmom, a nisu ni pomišljiva dva koji bi se po nečemu razlikovali. Tada se umjesto određenoga pridjeva mora izabrati neodređeni. Takva je npr. imenica *vrijeme* 'prilike u atmosferi', koja je u tome značenju jedinična, nema dva takva vremena, i uz tu imenicu dolazi pridjev u neodređenom liku:

*Za lijepa vremena čuje se gatalinka.*¹¹

- „... kad se između pridjeva i pokazne zamjenice nalazi koja druga riječ, npr. prilog, on treba stajati u neodređenom vidu: *...taj uglavnom lijep dječak; ...taj vrlo zanimljiv pripovjedač*.”¹²
- u kvalitativnom genitivu pridjev treba rabiti u neodređenom obliku, npr. *čovjek duga jezika, djevojka elegantna hoda, čovjek blaga srca*...¹³

⁹ Vidjeti: Težak, S.-Babić, S.; nav.dj., Zagreb, 1994., str. 100.-103.; Silić, J.-Pranjaković, I., nav. dj., Zagreb, 2005., str. 134.; Barić, E. i dr., nav. dj., Zagreb, 1995., str. 541.-544.

¹⁰ Nav. dj., Zagreb, 1984., str. 50.-54.

¹¹ Barić, E. i dr., *Hrvatska gramatika*, Zagreb, 1995., str. 543.

¹² Barić, E. i dr., *Hrvatski jezični savjetnik*, Zagreb, 1999., str. 166.

¹³ Silić, J., *Morfologija hrvatskog jezika*, Zagreb, 1995., str. 56. U *Hrvatskoj gramatici* napominju da je i „određeni vid moguć u toj službi, npr. *kritičar oštrog pera, djevojka lijepog stasa*...” (nav. dj., str. 179.)

- posvojni pridjevi na *-ov, -ev, -in* mijenjaju se kao neodređeni pridjevi jer u nominativu uopće nemaju nastavke određenog vida.¹⁴

Posebice je neobičan zadnji jezični savjet, kojim se propisuje da je u standardnome jeziku ispravna uporaba neodređenoga pridjevskog oblika u posvojnih pridjeva na *-ov, -ev, -in*. Uporabom takvih pridjeva imenica je, naime, određena, npr. *Ondje je Ivanov kaput*.

Postoji čak obvezan naputak, kojeg se mnogi lektori drže, da se i u pridjevnih zamjenica na *-ov, -ev, -in* moraju u biranome standardnome jeziku rabiti samo nastavci neodređene sklonidbe.¹⁵ Događa se tako da neka od osnovnih sredstava za izricanje određenosti, pokazne zamjenice *ovakav, takav, onakav* imaju nastavke neodređenih oblika.¹⁶

Osim što se uporaba neodređenoga oblika u atributnoj ulozi podupire jezičnim savjetima, njegova je veća zastupljenost u pisanome jeziku uvjetovana i stilskim razlozima. Naime, književnoumjetnički stil u nekim svojim formama voli posegnuti za oblicima koji se rjeđe rabe u spontanome svakodnevnom govoru pa nas neće, primjerice, nimalo iznenaditi naiđemo li u bajci na rečenicu:

U crvenu se cvijetu skrio plašljiv cvrčak.

Ako se pisac u izobrazbi naučio koristiti neodređenim oblicima u atributnoj funkciji, on će posegnuti za njima jer takav oblik upravo zbog učestalijeg korištenja u pisanome jeziku, u knjigama, ima obilježja „knjiškog” morfostilema. Noseći tu semantičku oznaku, neodređeni se oblik proširio iz književnosti i u pisane tekstove iz drugih funkcionalnih stilova u kojima se hoće istaknuti razlika od govornoga jezika ili pak svijest o biranome standardnom jeziku, npr. u znanstveni ili novinarski stil. No za njegovu ispravnu uporabu uz imenice kojima je inherentna neodređenost potrebno je ipak stanovito eksplicitno lingvističko znanje o

¹⁴ Barić, E. i dr., *Hrvatski jezični savjetnik*, str. 167.; Barić, E. i dr., *Hrvatska gramatika*, str. 180.; J. Silić dopušta uporabu određenih nastavaka u administrativnome i u razgovornom stilu (nav. dj., str. 57.); S. Babić i S. Težak u *Gramatici hrvatskoga jezika (priručnik za osnovno jezično obrazovanje)* dopuštaju i određenu sklonidbu (nav. dj., str. 102.-103.)

Istaknuo bih da se u osnovnim jezičnim priručnicima koje ovdje navodim ne spominje savjet vezan uz uporabu priloga koji ističu osobinu kazanu pridjevom, npr. *tako dobar, toliko zločest, jako nemiran*, a tada se u nominativu (i akuzativu za neživo) gotovo beziznimno rabi neodređeni oblik.

¹⁵ Barić, E. i dr., *Hrvatski jezični savjetnik*, Zagreb, 1999., str. 176.

¹⁶ Takav bi savjet bio prihvatljiv barem kao preporuka kada bi se umjesto na kategoriju određenosti/neodređenosti pozivao na koje drugo načelo, npr. na tradicijsko načelo očuvanja kraćih nastavaka.

kategoriji određenosti/neodređenosti. Kako to znanje nije uvijek na zavidnoj razini, neodređeni se oblik sve više upotrebljava i ondje gdje se nikada nije upotrebljavao te se pišu i jezični savjeti koji „brane prostor” određenoga oblika. Neodređeni se oblik, primjerice, počeo upotrebljavati u komparativu i superlativu (npr. **od njegova najbolja prijatelja*), a tim je kategorijama zbog izdvajanja na osnovi veće zastupljenosti neke kvalitete svojstven određeni oblik, u ustaljenim dvočlanim nazivima ili vlastitim imenima (npr. **u Novu Zagrebu, u standardnu jeziku...*), gdje je pridjevom kazano načelo izdvajanja te također valja rabiti određeni oblik, a rabi se isto tako uz imenice kojima je iz samoga konteksta inherentna određenost.

Držim da je najbolji jezični savjet izvornim govornicima hrvatskoga jezika za uporabu neodređenoga i određenog pridjevskog oblika u atributnoj ulozi, i u govornome i u pisanome jeziku, taj da se oslone na svoj jezični osjećaj – i nikakvih problema ne bi bilo. Uporaba neodređenog oblika u pisanome jeziku i u onim situacijama gdje se u automatiziranome govornom jeziku ne rabi, može se opravdati stilskim razlozima, no za takvu je uporabu potrebno eksplicitno lingvističko znanje, u čemu ključnu ulogu mora odigrati nastava hrvatskoga jezika u osnovnoj i srednjoj školi. Nastava hrvatske gramatike mora učenicima ponuditi znanje o određenim i neodređenim pridjevskim oblicima i kategoriji određenosti/neodređenosti tako da se oni koji to znanje usvoje mogu tim pridjevskim oblicima i u atributnoj ulozi dobro služiti ako to žele.

U nastavi hrvatskoga jezika o određenome i neodređenom obliku pridjeva uči se u petome razredu osnovne škole i u drugome razredu srednjih škola. Opisuje se uglavnom njihova sklonidba, ističe ispravna uporaba pridjevskog oblika u imenskome predikatu, a u atributnoj se funkciji pogrešno opisuju kao dosljedni aktualizatori kategorije određenosti/neodređenosti jer se svi osnovnoškolski i srednjoškolski jezični udžbenici pišu prema trima gore navedenim gramatikama hrvatskoga jezika. Osim što takav opis nije u skladu sa stvarnim stanjem u hrvatskome standardnom jeziku, smatram da se čini i metodička pogreška. O tim bi pridjevskim oblicima, naime, trebalo podučavati prema metodičkome načelu vertikalno-spiralnog slijeda, tako da se u petome razredu učenici tek upoznaju s različitom sklonidbom tih dvaju oblika i da vježbaju njihovu uporabu, napose uporabu neodređenog oblika, a sa samom bi se kategorijom određenosti/neodređenosti trebali upoznati postupno.

U nastavku rada pokazat ću kako sam učenike petih razreda podučavao o određenim i neodređenim pridjevskim oblicima u atributnoj ulozi te ću prezentirati istraživanje o svrsishodnosti te poduke.

Cilj poduke bio je ponajprije osposobiti učenike za učestaliju uporabu neodređenoga pridjevskog oblika u atributnoj funkciji – bez ekspliciranja same kategorije određenosti/neodređenosti. Rekao sam učenicima tek da se u govoru neodređeni oblik rabi uz imenicu znatno rjeđe negoli određeni,¹⁷ no istaknuo sam da se podosta koristi u pisanome jeziku, u knjigama, pa smo ga i zvali „knjiški” oblik.

Prvo smo na više primjera pokazali i vježbali različitu deklinaciju određenoga i neodređenoga oblika, a zatim smo vježbali uporabu. Napisao bih na ploču primjerice rečenicu:

Sretan sam zbog odličnog uspjeha.

Zadatak bi bio da učenici na prazne crte upišu još dva oblika pridjeva koja možemo uporabiti (*odličnoga, odlična*). Isticali smo da su sva tri oblika ispravna u književnome jeziku. Osim gramatičkih vježbi i uočavanja primjera uporabe određenoga ili neodređenog pridjevskog oblika u književnim tekstovima, radili smo i vježbe pismenoga izražavanja u kojima bi naputak bio da rabe što više neodređenih oblika. Nakon toga sam sposobnost uporabe neodređenoga i određenog oblika provjerio sljedećim kratkim pismenim ispitom:

„U sljedećim rečenicama podcrtaj pridjev.

Nakon toga na crtu/crte ispod rečenice napiši preostale oblike toga pridjeva koje također možemo upotrijebiti.

Nadamo se lijepom vremenu.

Čuvaj se lažljivog čovjeka.

Mobitel je bio pokraj Ivanovog ruksaka.

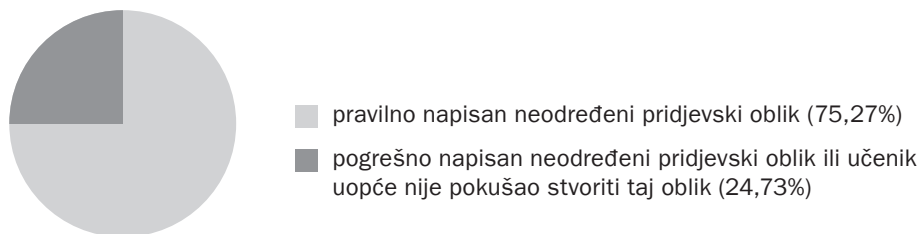
Uvijek ću pomoći poštenom čovjeku.

¹⁷ Pojam *atribut* uči se tek u sedmom razredu, što je jedna od mnogih loših promjena u nastavi gramatike načinjenih 2006. godine, u okviru tzv. HNOS-a.

Dao mi je novi mobitel.

Prošli smo kroz mračni prolaz.

Zadatak su pisala 62 učenika petih razreda OŠ Većeslava Holjevca,¹⁸ kojima sam predavao hrvatski jezik. U zadatku je trebalo 6 puta napisati neodređeni pridjev, tj. ukupno 372 (62 x 6) puta. Od toga su učenici uspjeli pravilno oblikovati neodređeni oblik 280 puta (75,27%), a nepravilno su ih oblikovali ili uopće nisu pokušali 92 puta (24,73%).

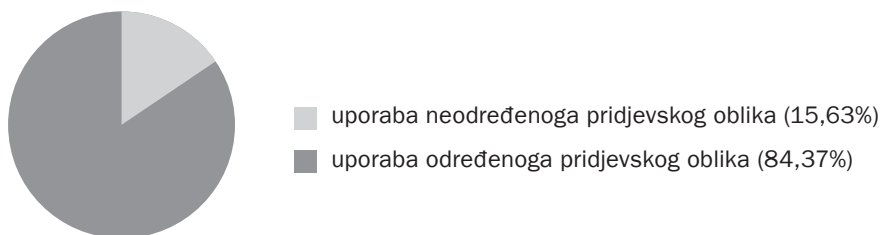
Radi učenika koji nisu bili usvojili uporabu neodređenog oblika još smo u nekoliko vježbi ponovili sklonidbu određenih i neodređenih pridjevskih oblika.

Nekoliko dana nakon poduke o pridjevima učenici su pisali tzv. školsku zadaću, tj. pismeni sastav koji se piše u zasebnu bilježnicu i u kojem se detaljno analizira učenikova sposobnost pismenoga izražavanja. Teme su bile narativne. Upute za pisanje bile su uobičajene, nisam spominjao određene ni neodređene pridjevske oblike.

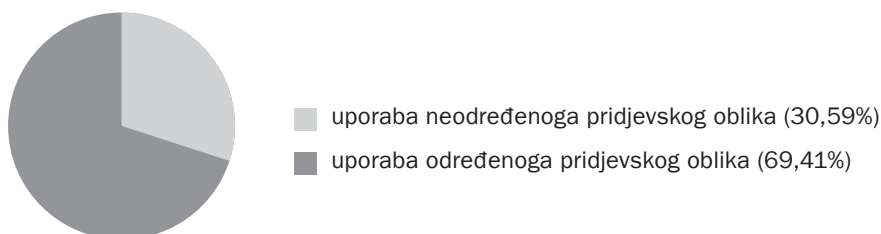
Nakon što su učenici triju petih razreda napisali literarne radove, izdvojio sam zadaćnice onih učenika koji su pisali i taj rad, ali i rad u prethodnoj školskoj zadaći, koju su pisali nekoliko mjeseci prije poduke o pridjevima¹⁹ i koji mi je bio potreban za usporedbu. Bile su 53 takve zadaćnice. Potražio sam u tim dvama učeničkim literarnim radovima pridjeve u atributnoj funkciji gdje je bila moguća i uporaba određenoga i neodređenoga pridjevskog oblika. U sastavcima koje su učenici pisali prije poduke o pridjevima pronašao sam 96 pridjeva u navedenoj sintaktičkoj poziciji. Od toga je 81 put uporabljen određeni oblik, a 15 puta neodređeni. U postotcima to izgleda ovako:

¹⁸ U travnju 2009. godine.

¹⁹ U studenome 2008. godine.

U sastavcima pisanima nakon poduke o određenim i neodređenim pridjevskim oblicima pronašao sam u učeničkim tekstovima 85 pridjeva u opisanoj atributnoj ulozi. Od toga je 59 puta uporabljen određeni oblik, a 26 puta neodređeni. U postotcima to izgleda ovako:

Rezultati toga istraživanja pokazuju da su učenici nakon učenja o uporabi neodređenih pridjevskih oblika u atributnoj funkciji gotovo udvostručili njihovu uporabu. Pritom valja napomenuti da broj pridjeva u proučavanoj atributnoj ulozi nije velik te da je vježbanje uporabe tih oblika bilo podosta intenzivnije nego što je predviđeno nastavnim programom za peti razred.

Moram priznati da su me rezultati istraživanja iznenadili jer sam očekivao da poduka o određenim i neodređenim pridjevskim oblicima neće nimalo utjecati na učeničko pismeno izražavanje. Na sâmo pisanje ovoga rada potaknula me je zapravo misao da je u petome razredu prerano učiti o određenim i neodređenim pridjevskim oblicima. Očekivao sam drugačije rezultate te sam htio predložiti da se to gradivo premjesti u sedmi ili osmi razred te da se o tome sustavnije govori samo u gimnazijama. Rezultati su pak pokazali da se o toj pojavi može svrsishodno učiti u petome razredu, no moja je dvojba dijelom ostala jer sam primijetio da su neodređene pridjevske oblike u atributnoj ulozi upotrebljavali mahom iznadprosječni učenici. Nemojmo zaboraviti da se u petome razredu dobar dio učenika još uvijek muči s čitanjem te pisanjem

suvisla koherentnog teksta pa je doista teško od njih očekivati da pri pisanju obrate pozornost na uporabu neodređenoga pridjevskog oblika. Dodamo li tome da većina učitelja opisuje uporabu tih oblika prema udžbenicima, dakle, da neodređene pridjeve treba upotrebljavati kada je imenica neodređena, a određene kad je imenica određena, mislim da su mnogi učenici posve zbunjeni tim gradivom. No sve da se o tim oblicima podučava na način koji sam gore prezentirao i koji daje, barem kod boljih učenika, stvarne rezultate već nakon početnog učenja o toj pojavi, ostaje jedan veliki problem. Nakon petoga razreda o određenim i neodređenim pridjevskim oblicima uči se tek u drugom razredu srednje škole, a posve je nerealno očekivati da će takva jezična pojava biti stalnim dijelom ponavljanja gramatičkoga gradiva. To će se možda provjeravati još na početku šestoga razreda, no već na kraju šestoga razreda, a posebice u sedmome i osmome razredu, nagomila se toliko gramatičko-pravopisnoga gradiva da su učitelji presretni ako učenici znaju osnovno o pridjevima (definicija, prepoznavanje, razlikovanje vrsta, komparacija, pisanje *ije/je* u komparativu i superlativu, pisanje predmetka *naj* u superlativu, navezak u kosim padežima).

Ako doista želimo da naši učenici znaju razlikovati određeni i neodređeni oblik te da, barem bolji učenici, mogu katkad iz stilskih razloga u svojim tekstovima ispravno uporabiti oblik koji žele, onda se to gradivo mora učiti prema metodičkome načelu vertikalno-spiralnog slijeda, tj. svake školske godine treba vježbati uporabu tih oblika barem 2 do 4 školska sata, s postupnim upoznavanjem kategorije određenosti/neodređenosti (tako da učenik, s vremenom, ne rabi neodređeni oblik u prostoru kojemu je inherentna određenost ni obrnuto).

Svjestan sam čestih prigovora kako moramo težiti rasterećenju učenika i nastavi gramatike koja će razvijati komunikacijsku kompetenciju, a ne samo lingvističku. Može se prigovoriti da se zalažem za sustavnije podučavanje o jezičnoj pojavi koja je rijetka u suvremenoj komunikaciji te da je o njoj, ako je uopće potrebno, dovoljno učiti tek na informativnoj razini, a sličan se prigovor često čuje za učenje o aoristu, imperfektu ili „starinskom” pluskvamperfektu (tvorenom pomoću imperfekta pomoćnoga glagola *biti*). No premda u nastavi hrvatske gramatike ima podosta gradiva koje nije potrebno učiti jer se ne može dovesti u vezu s izražavanjem, smatram da učenje o aoristu, imperfektu, „starinskom” pluskvamperfektu ili neodređenim pridjevskim oblicima nije takvo. Iako pri učenju osnova hrvatskoga jezika (npr. kao strano-

ga jezika) ne bi o tim kategorijama uopće trebalo govoriti, u redovnoj se nastavi hrvatskoga jezika mora učenicima ponuditi potpunije znanje o književnom jeziku. Ako te oblike već i neće učestalo koristiti u svojem pisanju, neka barem znaju prepoznati te pojave. Pročitajmo primjere prvu strofu pjesme Vladimira Nazora *Šuma spava* [koja se nalazi u osnovnoškolskim čitankama za peti razred (istaknuo sam neodređene pridjevske oblike)]:

*Mrak je. Na dnu šume iz malena vrela
Kaplje troma voda, i tih grgolj stoji.
Koritu je na rub nijema sjena sjela
Pa u miru gluhu zvonke kaplje broji.
Kada kaplja pane, ko od bolna srha
Svaki list se njiše;
Ide šum od zemlje sve do zelen-vrha:
„Tih! tih! tiše!”*

Ne znati o kakvim je pridjevskim oblicima riječ u Nazorovoj pjesmi, znači ne poznavati doista dobro svoj književni jezik, stoga držim da je to znanje itekako potrebno u nastavi hrvatskoga jezika ponuditi učenicima.

LITERATURA

- Barić, E. i dr., *Hrvatska gramatika*, Zagreb, 1995.
- Barić, E. i dr., *Hrvatski jezični savjetnik*, Zagreb, 1999.
- Brabec, I., *100 jezičnih savjeta*, Zagreb, 1984.
- Fekete, E., *Oblik značenje i upotreba neodređenog i određenog pridevskog vida u srpskohrvatskom jeziku*, Južnoslovenski filolog, knj. 28, sv. 1-2, Beograd, 1969., str. 1.-66. i Južnoslovenski filolog, knj. 29, sv. 3-4, Beograd, 1973.
- Hansen, B., *The life cycle of a definiteness marker: the long and short form of the adjective in old Church Slavonic, Russian, Serbian and Croatian*, Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, sv. 47, br. 1-2, Beograd, 2004.
- Kuzmić, B., *Pridjevni vid u hrvatskoj jezičnoj starini; raščlamba građe iz Senjskog korizmenjaka, 1508.*, Suvremena lingvistika, sv. 51-52 br. 1-2, Zagreb, 2001.
- Marković, I., *Uvod u pridjev*, Zagreb, 2010.

- Pranjković, I., *Izražavanje određenosti/neodređenosti imenica u hrvatskom jeziku*, Riječki filološki dani, Zbornik radova 3, Rijeka, 2000.
- Težak, S.-Babić, S., *Gramatika hrvatskoga jezika, priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, Zagreb, 1994.
- Silić, J., *Kategorija neodređenosti/određenosti i načini njezina izražavanja*, Riječki filološki dani, Zbornik radova 3, Rijeka, 2000.
- Silić, J., *Morfologija hrvatskoga jezika (udžbenik za 2. razred gimnazije)*, Zagreb, 1995.
- Silić, J.-Pranjković, I., *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb, 2005.
- Znika, M., *Kategorija određenosti i predikatno ime*, Jezik, sv. 53, br. 1, Zagreb, 2006.
- Znika, M., *Kategorija određenosti u hrvatskom jeziku*, Zagrebačka slavistička škola 2003., zbornik radova, Zagreb, 2004.
- Znika, M., *Nekoliko pitanja o kategoriji određenosti*, Od fonetike do etike, zbornik o sedamdesetogodišnjici prof. dr. J. Silića, Zagreb, 2005.

THE USE OF DEFINITE AND INDEFINITE ADJECTIVE FORMS IN CONTEMPORARY CROATIAN LANGUAGE AND TEACHING ABOUT THEM IN CROATIAN SCHOOLS

SUMMARY

This paper investigates the use of so-called definite and indefinite adjective forms in contemporary Croatian language, especially its connection with the grammatical category of definiteness/indefiniteness. It also investigates the description of these forms in Croatian grammar books and learning about them in Croatian schools. The second part of the paper deals with the effects of teaching these forms in primary schools.

Keywords: definiteness/indefiniteness, definite and indefinite adjective forms, teaching of Croatian language, Croatian grammar